

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

Զ. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 6.

1848

ՄԱՐՏԻ 13.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԽԱՄԿԱԿԱՆ ԾՈՒԹ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐ :

ՌԽԱՄԿԱԿԱՆ ծուռ կարծիքները , որ նախապաշարմունք ալ կ'ըսուին , այն չափ շատ են ամէն ազգաց մէջ որ բոլորն ալ մէջ բերել ուզողը գրեթէ փութ տեղը կ'աշխատի , ու բազմահատոր գրքեր ալ գրէ՝ հարիւրին մէկը հազիւ կրնայ ստորագրել : Իսկ կրնայ ըլլալ որ մէկ քանի գլխաւորները յիշելով ու անոնց ծուռութիւնը հասկըցնելով՝ մընացածներն ալ շտկենք ըստ կարի . աս յուսով օրագրիս մէջ հարկ կը համարինք ստէպ ստէպ այնպիսի ռամկական կարծիքներուն վրայ խօսիլ :

Սիսայն թէ առաջ քիչ մը աս նայինք . ինչ է արդեօք ռամկական ծուռ կարծիքներուն աղբիւրը կամ պատճառը . — ո՞ր մէկն ըսեմ . — տգիտութիւն , սնափառութիւն , տկարամտութիւն ,

ծուրութիւն , անհոգութիւն , գէշ կրթութիւն , հին սովորութիւն , անմտադրութիւն , երեւակայութիւն , շահասիրութիւն , կիրք , զգայարանաց խաբուիլը և այլն և այլն : Իսկ թէ աս բաներս ինչ կերպով պատճառ կ'ըլլան ծուռ կարծիքներու , մէյմէկ խօսքով բացատրենք :

Տգիտութիւն . — Վիտութիւնը ճրագ է , իսկ տգէտ մարդը մութ տեղ կը քալէ . աչքը գոց է , կոյր է , չգիտեր թէ չորս դին ինչ բաներ կան , եղածներն ալ մօտ են թէ հեռու , մեծ են թէ պզտիկ , ձևերնին ինչ է , գոյներնին ինչպէս է . բայց որովհետեւ մտաւոր կուրութիւնը անբժշկելի բան չէ մարմնաւոր կուրութեան պէս , անոր համար մոքով կոյրը կ'ամբնջայ կուրու-

Թեանը վրայ ու կը ջանայ իր պակա-
սութիւնը պարտրկել. կը սկսի նաև
անտարբեղօրէն ինքզինքը խաբել՝ միտ-
քը դնելով թէ շատ աղէկ կը տեսնէ
ամէն բան. և թէ որ մէկը մօտենայ
քովն ու ճամբայ ցուցնել ուզէ՝ անի-
կայ կը բարկանայ վրան ու կը վռնտէ
քովէն :

Տխրամորթիւն . — Տգիտութիւնը ա-
մօթ է ըսինք, որովհետև այնպիսի տը-
կարութիւն մըն է որ մեր ձեռքն է ա-
նոր բժշկութիւնը . բայց աս խօսքը
շատ ընդարձակ մտքով պէտք չէ հաս-
կընալ : Ս ասն զի ո՞վ չգիտեր թէ մէկ
արհեստաւոր մը առաւօտանց ինչուան
իրիկուն բանի գործի հետ ըլլալէն ետ-
քը՝ խիստ քիչ ատեն կ'ունենայ նոր բան
սորվելու : Հապա ո՞ր թողունք որ ա-
մէն մարդ հաւասար չէ, ամէն մարդու
կազմուածքը նոյն չէ . ամէն մարդու
խելքը մէկ չէ . օրինակի համար, կան
մարդիկ որ կամակնոց չունին՝ կամակ-
նոց գնելու կարողութիւն չունին, բայց
շատ մարդիկ ալ կան որ բոլոր աշխար-
հիս վարպետ աչաքոյժներն ու ակնոց
շինողները մէկտեղ գան ալ նէ՝ անոնց
աչուրներուն ակնոց յարմարցնել չեն
կրնար . ասանկ հասկըցիր խելքին հա-
մար ալ :

Պարտութիւն . — Վիտութիւնը նա-
րընջի նման է . միջուկը համեղ, կե-
ղևը դառն . — ո՞վ պիտի կեղևէ որ մի-
ջուկը ուտեմ ըսողը՝ հարկաւ կը զրկուի
համէն : Ս արդեանց մէջ ով որ առաջին
անգամ ընկուզ կերած է՝ ծոյլ մարդ
եղած պիտի չըլլայ :

Խնդրութիւն . — Տգիտութիւնը միշտ
ծուլութեան չպատճառիր . վասն զի կը
տեսնես՝ շատ մարդ կայ որ ուրիշ ամէն
բանի կ'աշխատի, միայն բան սորվելու
որ գայ՝ ուսը կը թօթվէ . ես գլուխ
քերելու ատեն չունիմ կ'ըսէ, ինչ բա-
նի համար երթամ այնպիսի աշխատանք
մըն ալ ընեմ որ պտուղը ո՞վ գիտէ երբ
պիտի վայելեմ :

Խնդրութիւն . — Սրբափ մարդիկ կան
որ մտքերնին դրած են թէ նոր բան
սորվիլը տղու բան է . դպրատունէն ել-

լելէն ետքը բան սորվիլ ինչ ըսել է կ'ը-
սեն . ասով ալ կ'իմացուի որ այնպիսի-
ները դեռ տղայ են, պէտք է սորվին
աս ճամարտութիւնը թէ մարդս նոր
բան սորվելով է միայն որ մարդ կ'ըլլայ,
չէ նէ միշտ տղայ կը մնայ :

Հին սովորութիւն . — Ս ինչ նորե-
լուք բան է . մեր հայրերը մեր պապերը
ասանկ բաներ չէին սորվեր, մենք ին-
չու պիտի սորվինք կ'ըսեն շատ մար-
դիկ : Ս որ ձևով արօր մը ելեր է, օրի-
նակի համար, որ կէս աշխատանքով
հին արօրին կրկին վաստակը կը բերէ .
բայց հին սովորութեանը կապուած
զեղացիին կրնաս նէ հասկըցուր աս
բանս, “Ս ինչ որ հօրմէս տեսեր եմ”
ան պիտի ընեմ”, կ'ըսէ կը կենայ : Ս
սանկներուն կրնայ ըսուիլ թէ քու հայրդ
ու պապերդ ալ ատանկ ըսէին նէ՝ իրենց
բանեցուցած արօրն ալ ատոր պէս չէր
ըլլար . տես որ պապերդ աս կողմանէ
ալ քեզմէ խելացի են եղեր :

Խնդրութիւն . — Շատ անգամ
շատ մարդիկ մէկ բան մը կ'երևակայեն,
ու առանց ուշ դնելու թէ արդեօք տե-
սածնին կամ գիտցածնին ճամարիտ է՝
փուճ տեղը կը խաբուին ու կը խաբեն :
Վասնինի անունով աստղաբաշխ մը ա-
տենով իր դիտակովը Սրուսեակ ը-
սուած մոլորակին քով արբանեակ մը կը
տեսնէ . ուրիշ աստղաբաշխները իրար
կ'անցնին, դիտակնին կը շտկեն, որը
կը տեսնէ՝ որը չտեսներ . վէճերը կը
շատնան, կռիւները կը մեծնան, վեր-
ջապէս խաղաղարար մը կը գտնուի,
Ս հոան աստղաբաշխը կ'ելլէ առանձին
ճառով մը կը հասկըցնէ պատճառը
թէ ինչէն է որ ան արբանեակը ոմանց
կը տեսնուի՝ ոմանց չտեսնուիր : Ս էյ-
մըն ալ ինչ կ'ըսես . ան արբանեակ
կարծուածը՝ Վասնինին դիտակին ա-
ռարկական ըսուած ապակիին վրայ
բիծ մըն է եղեր :

Խնդրութիւն . — Սրիկայ տգիտու-
թեան ազնիւ մէկ տեսակը կրնայ սե-
պուիլ . անոր համար պարզ տգիտու-
թեանէ առաջ եկած ծուռ կարծիքները
ծիծաղական են . իսկ երևակայութե-

նէն առաջ եկածները արտառոց ու զարմանալի բաներ են: Նեմ գիտեր ինչէն էր մարդս զարմանալի բաներ շատ կը սիրէ. ինչէն ալ ըլլայ՝ զէն մը չունի, թող սիրէ. միայն թէ ան զարմանալի բանը ճմարտութեան դէմ չըլլայ, խեղքի դէմ չըլլայ:

Եւ հաստիքութեան — Կիրք. — Կարծես թէ մեր մտքին պակասութիւնները բաւական չեն ճմարտութիւնը մեզմէ ծածկելու, շահասիրութիւնն ու կիրքերն ալ այնպէս մը կը գոցեն կը կապեն աշուրնիս որ առանց իմանալու անոնց խաղաղիկը կ'ըլլանք: Հպարտութիւն, նախանձ, ատելութիւն, յոյս, վախ, սէր, և ասոնց նման կիրքերը աշուրնիս բոլորովին ալ չգոցեն նէ՝ շատ անգամ մէյմէկ տեսակ գունաւոր ապակիներու պէս աչքերնուս առջևը կուգան, ու ամէն բան իրենց գունովը կ'երևցնեն մեզի:

Օգտարանաց խաբուիլը. — Երբ ըզգայարանքները աւրուած ալ չըլլան նէ՝ որչափ անգամ կը խաբեն զմեզ. անոնք պիտի ըլլային մեզի առաջնորդ առ ճշմարտութիւն, անոնք զմեզ կը մոլորցնեն: Հեռուէն կը տեսնես սա աշտաւակը կըր է, քովը մօտեցիր՝ կը տեսնես որ քառակուսի է եղեր. սա շիտակ գաւազանը ջրին մէջը խոթէ, քեզի կոտորած կ'երևնայ. սրընթաց գետի մը վրայ նաւակով դէպ 'ի վար իջիր, կը նայիս որ ծառերը դէպ 'ի գետափը կը վազեն: Արեմն պէտք չէ՝ որ մեր ըզգայարանացը դիւրահաւան ըլլալէն վախնանք:

Երազիկ եղած են որ ըսեր են թէ «Առմկական ծուռ կարծիքներէն ու մանք օգտակար են. նախապաշարմունքներ կան որ պատկառելի են», յոռու է աս խօսքը. միայն ճմարտութիւնն է օգտակար, միայն ճմարտութիւնն է պատկառելի. ասոր դէմ խօսողը՝ ներկայ բարին յաւիտենական բարիէն վեր կը դնէ: Երեսայ ըլլալ որ ռամկական կարծիք մը ծուռ ալ ըլլայ նէ՝ պզտիկ բան ըլլայ. բայց միթէ ծուռութիւնը՝ մոլորութիւնը, և մանաւանդ ծուռութե

ու մոլորութեան վարժիլը քիչ փնտս է: Եւ մոռնանք աս ճմարտութիւնս՝ թէ ուղիղ վախճանին հասնելու միջոցներն ալ ուղիղ պիտի ըլլան:

Եւ այժմ երազի վրայ ծուռ կարծիքները դնենք, ուրիշները ուրիշ ատենի պահելով:

Երես:

Երազի հաւտալը շատ հին սովորութիւն է. բայց հին ըլլալը բաւական չէ, նայելու է որ աղէկ ու խելացի բան է՝ թէ գէշ ու անխելք: Երեսները ու կը հաւտանք որ Եստուած հին և նոր ատենները տեսիլքով յայտնութիւններ ըրեր է սուրբ մարդկանց, և կամ սրբոց պատճառաւ նաև անսուրբ թագաւորաց, իշխանաց և հասարակ մարդկանց. բայց անով չենք կրնար ամենեւին ըսել թէ մեր տեսած երազներն ալ մէյմէկ մարգարէութիւններ են, ինչո՞ւն որ առաջուց ուրիշ շատ պատճառներով չգիտնանք թէ մեզի եղածը մասնաւոր աստուածային յայտնութիւն է, որ հիմակուան ատեններս գրեթէ ամենեւին չպատահիր. ուր Եստուած նաև հին օրինաց մէջ ալ կ'արգիլէ հրէից՝ երազի հաւտալը, և սուրբ հարք առ հասարակ հեթանոսական բան կը սեպեն երազ մեկնելը և երազի հաւտալով գործ մը ընելը: Եւ յիշուի. վասն զի երազին սովորական ու գլխաւոր պատճառը յայտնի է. մարդս ինչ բանի վրայ որ սաստիկ ուշադրութեամբ մտածէ՝ անոր վրայ ալ երազ կը տեսնէ. ինչ բանի որ յոյս ու փափաք ունի՝ երազին մէջ ան կը տեսնէ. ինչ բանէ ալ որ վախ մը ունի՝ երազին մէջ ան կուգայ գլխուն. ասիկայ մարգարէութիւն չէ: Եւրոպացւոց մէջ երազի հաւտալը հիմա շատ ընկած է, ու երազահաւաններ չկան. բայց հասարակ ժողովրդոց մէջ դեռ շատը կան որ իրենք իրենցը և իրարու երազները ուզածնուն պէս կը մեկնեն:

Երիւնային խառնուածք ունեցողները սովորաբար ուրախ երազներ կը տեսնեն:

նեն կ'ըսէ բնախօսին մէկը . մաղձոտ-
ները կռիւներ , կրակներ , դեղին գոյ-
ներ , տխուր բաներ , մուխ , մթուածիւն ,
մեռել , և այլն . մաղասային խառնուածք
ունեցողներուն երազները կ'ըլլան ծու-
վեր , գետեր , բաղնիքներ , նաւակո-
ծութիւններ , ծանր բեռներ , և այլն .
խակ զանազան խառնուածքներէն ալ
մէյմէկ քիչ ունեցողը՝ հարկաւ ամէն
տեսակ երազներ ալ կրնայ տեսնել .
բայց ոչ առջիններուն և ոչ այսպիսեաց
երազներուն մէկը մարգարէութիւն՝
այսինքն ապագայ բաներու գուշակու-
թիւն չկրնար ըլլալ :

() արմանքը որն է . մարդիկ կան որ
(դժբաղդութիւն) հազիւ կ'ուզեն հաւտալ
թէ Մտուած մը կայ , և թէ իրենց
մարմնոյն մէջ անմահ հոգի մը կայ , և
սակայն իրենց խենթութենէն երազնե-
րուն այնպէս կը հաւտան որ եթէ երազ-
ներուն մէջ տեսնեն թէ վիճակ մը կամ
գիտիւն և կամ լոյս ելեր է իրենց , առանց
տարակուսելու ստակնին վտանգի մէջ
կը դնեն , ու ասանկով քսան անգամ
ալ խաբուին ու մէկ անգամ մը միայն
վիճակը իրենց ելլէ նէ՝ զոհ կ'ըլլան ,
ու երազը իրենց աստուածային պատ-
դամի տեղ կը բռնեն . կարծես թէ ան
միջոցին միայն կը մոռնան իրենք զի-
րենք խաբելն ու Մտուած չկայ ըսելը :

Հին ատենի կուսապաշտ ազգերը շատ
մեծ հաւատք ունէին երազի վրայ , ուս-
տի իրենց քուրմերուն գլխաւոր արհեստ-
ներէն մէկն էր՝ ժողովրդեան երազնե-
րուն մեկնութիւն տալը : Մը բանիս
համար մասնաւոր կուստուններ ալ
կային շինուած տեղ տեղ , որպէս զի
ժողովուրդը հոն երթայ : Մտուանի էր
Յունաստանի մէջ Տրոֆոնիոսի այր ը-
ստուած տեղը , որ երազ մը տեսնել և
կամ տեսածը մեկնել տալ ուզողը հոն
կ'երթար , ու քանի մը օր Ռադդի մե-
հեան ըստած կուստանը մէջ կենալէն
ու երբեմն երբեմն լուացուելէն ետքը ,
կ'ելլէր սև ոչխար մը զոհ կ'ընէր կուռ-
քին . անկէ կ'երթար Տրոֆոնիոս կուռ-
քին մութ այրը , և շատ տեսակ ան-
ճոռնի ու վախնալու արարողութիւններ

րէն ետքը՝ քուրմերը ան կուռքին բեր-
նէն երազին մեկնութիւնը կուտային .
Խակ նոր երազ մը տեսնել ուզողը ան
այրէն ալ խորունկ այր մը կ'իջնար շատ
աշխատանքով , ու հոն վերջապէս թըմ-
րելով կը սկսէր երազներ տեսնել :

Մը նման տեղ մը եղած պիտի ըլ-
լայ նաև ան կուստունն որ մեր սուրբ
Սուսաւորիչը կործանեց , ինչպէս որ Մ-
գաթանգեղոս կը պատմէ . բայց ցաւա-
լին ան է որ երազի հաւտալը բոլորովին
չվերցաւ մեր ազգէն . ևս առաւել ցաւա-
լին ալ ան է որ ոմանք ինչուան երազահան
անունով գրքեր ալ հանեցին : Մտնց մէջ
ամենէն հինը կը համարինք ան երազա-
հանը որ Մաքեդանեցի անունով մէկը ա-
րաբացւոց լեզուէն միամտաբար թարգ-
մաններ է ՈՒՆԱ (1222) թուականին .
յառաջաբանին մէջ տասը տեսակ ճշմա-
րիտ երազ կը համրէ , որ տասը տեսակ
ճշմարիտ սոփոսական ըսելու պէս բան մըն
է . զուարճութեան համար իր խօսքե-
րը մէջ բերենք . “ Մպա ըզորդ երազն
” տասն ցեղ է . իմացիր այսպէս . նախ՝
” սուլթանայ , և ապա իր հաշիւթնուն
” է . երկրորդ՝ ըռախին և դատաւորին
” երազն է . երրորդ՝ իրիցուն և արե-
” ղին , միակեցին և սարկաւազին . չոր-
” րորդ՝ մըրքի , դիւանի դպրի երազ
” է . հինգերորդ՝ ազատաց երազն է .
” վեցերորդ՝ ծառայի երազ է . եօթ-
” ներորդ՝ (այր) մարդոյ երազ է . ու-
” թերորդ՝ կին մարդոյ երազ է . իննե-
” րորդ՝ հարսերոյ երազ է . տասներորդ՝
” տառապելին և աղքատին երազն է :
” Քան զամենայն ըզորդ երազն սուլ-
” թանին է ” : Մը վճիռը տալէն ետ-
քը կը սկսի յիսունուվեց տեսակ երազ
համրել ու մէկիկ մէկիկ մեկնել . օրի-
նակի համար միայն մէկ քանին հոս
դնենք քաղելով .

“ Ով որ տեսնու որ 'ի ծովէն ջուր
” խմէ , 'ի մեծ պարոնէ շահի . — կը-
” ըսին անմուխ՝ անհոգանալ է և 'ի
” բարին մօտենալ . — և թէ կրակն 'ի
” շուկան (շարշը) ինկած տեսանես ,
” նա շուկեցիքն սուտ շատ խօսին . —
” թէ 'ի բաղնեցն 'ի դուրս դաս , նա 'ի

„Տոգաց աղատիս . — Կ'ասեն թէ հա-
 „լեոր մարդուն երազն բախտ և տօլլ
 „(Գեօլլէթ) է , կտրըճին հիլլաթ է .
 „և թէ գէշըուց ծառայ տեսանես ,
 „աւետիս է և խնդուծիւն . — Թէ
 „պառաւ կին տեսնես , երկար կեանք
 „վարես և սրբահաւատ դառնաս . —
 „Թէ տեսնուս որ ատամն ընկնի , շատ
 „գանձ գտանէ . — շատրուանն յերկար
 „կեանք է . — Թէ մարգարիտ ուտես ,
 „զուսումն մոռանան . — Թէ երգումն
 „ուտես յերազի , այն մարդոյն սուգ և
 „զեն հասանի . այնոր մեղայ ասել պի-
 „տի . — դերձանն ճանապարհ է և
 „յերկար կեանք . — սարդոստանն թէ
 „շատ թէ քիչ՝ պարոնին լաւ է , և
 „փոքր մարդկացն սուգ . — Թէ զէշն
 „կու քէ , իւր կամքն կատարի . ամէն
 „բան իշուն լաւ է՝ զատ 'ի խարխըն-
 „ճելուն և 'ի փախչիւն . — Թէ ուղտ
 „կթես , ոռճիկ գայ 'ի հալալ պարո-
 „նէ . — մագործն 'ի յերազի՝ անիրաւ
 „թագաւոր է . — ոգնին 'ի յերազի՝
 „գիտուն մարդ է . — Գորտան ձայն որ
 „լսես , խնդուծիւն է և զրուց գայ :

„Եւ տեսնուլ ամենայն ցեղ արուես-
 „տականաց՝ հանց ասեն , թէ մեծ
 „մարդ է դարբինն (այսինքն երազին
 „մէջ դարբին տեսնելը) . Թէ ինքն
 „դարբնութիւն այնէ (Ընէ) , լաւ տա-
 „նուտէր դառնայ . — սլէհտարն օգնա-
 „կան մարդ է . — սառաճն և մազմանն
 „կնիկ է . — լկամբարն աղէկ ատենա-
 „հաս մարդ է . — նետրարն ըղորդա-
 „րար մարդ է . — նալպանտն այլոց լա-
 „ւարար մարդ է . — կոպղրարն առաջ-
 „նորդ մարդ է . — պղնձագործն հա-
 „ւատարիմ և չարչարկոտ մարդ է . —
 „ցորենծախն երկրակալ է . — ոսկե-
 „րիչն ստախօս է . — ներկրարն հանց
 „մարդ է՝ որ իւր ձեռնէն 'ի վեր գայ
 „որ այլոց լաւութիւն այնէ , և դէպ 'ի
 „յինքն սուտ շատ ասեն . — հացրարն
 „ըղորդութեամբ պարոն լինի . — բամ-
 „պրկծախն խնդութիւն է . — քար-
 „գործն հարուստ մարդ է և հարկեւոր .
 „փայտկոտորն և ջասուսն (լրտեսն)
 „ղամաղ մարդ է . . . Սարդ որ յե-

„րազն կրակ տեսանէ և սուր և քա-
 „մի , 'ի սափրայէ է . Թէ ծով և գետ
 „խիստ տեսանէ , ցեխ և ջուրք , 'ի
 „պալլամէ է . և թէ կարմիր և կա-
 „նանչ տեսանէ գունզգուն , յարենէ
 „է . Թէ բարձր քարափեր և նեղ
 „տեղան , 'ի սավտայէ է : Եւ այլ
 „ուրիշ լաւ բան է գիտցողին : Եւ
 „ալ կ'ըսենք թէ բոլոր գրուածքին մէջ
 „լաւ բան մի կայ նէ՝ այս ետքինը միայն
 „է , որովհետեւ քիչ մը խելքի յարմար է :

Եւնք կարդալով ու ասոնց նման հա-
 զարաւոր բիւրաւոր խենթութենթ ե-
 րազահանութիւններ ըլլալը լսելով՝ Թե-
 րեւս զարմանան ոմանք . բայց աւելի
 զարմանալու արժանի բանը ան է թէ
 ինչպէս կը գտնուին ինչուան հիմանաւ
 խելացի մարդիկ որ այսպիսի խօսքերու
 կը հաւատան : Եւ սակայն թէ որ կար-
 դան նորէն այսպիսի մոլորութեանց աղ-
 բիւրները որ առաջ յիշեցինք , յուսամ
 որ աս զարմանքնին ալ դիւրաւ կը փա-
 րատի :

ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Բաճ հարդ :

ԲԱՏՈՒԹԻՒՆԸ ստրկի վրայ չափէն
 աւելի վարկում ունենալէն առաջ կու-
 գայ . ուստի ագահճ ստրկի համար ա-
 մէն նեղութիւն յանձն կ'առնու , ստրկի
 համար իր պատիւն ալ կը ծախէ : Եւ
 կը հետեւի որ ստակը դիզելու համար
 միայն կը վաստակի , չէ թէ իր կարօ-
 տութիւնը լեցնելու . զինքը ու ընտա-
 նիքը կը զրկէ ստրկին վայելմունքէն՝ ինչ
 պէս թէ ստակ չունենար : Ստակը աւե-
 լի պատուական կը սեպէ քան զիրեն ա-
 ոողջութիւնը . սէրը՝ հոգը՝ ջանքը ամէն
 բանը ստակը շատցնելու ու պահելու
 վրայ է :

Եւնենին ալ փոյթը չէ իր ագահու-
 թիւնը ծածկելու . վտանգ չկայ որ խա-
 բուխ ու զինքը չձանձնաս : Հպարտը
 չուզեր որ հպարտ երևնայ , նախանձոտը